

דף ח

'מנין שנשבעין לקיים את המצוה... דשרי ליה לאיניש לזרוזי נפשיה...'. שיטת הר"ן שהשבועה חלה על דבר מצוה לענין מלקות, ורק קרבן אין חייבים כשעבר על השבועה. וכן היא שיטת הר"ה (פ"ג דשבועות). אך הרמב"ן (שם ובפרוש התורה פר' מטות) ועוד ראשונים (עתוס' ורא"ש וריטב"א כאן. וע' שפת אמת חגיגה י שדייק כן מרש"י ותוס' שם) חולקים וסוברים שאם עבר פטור אף ממלקות. וכתב בקצות החושן (עג, ה) שאף להרמב"ן חלה השבועה מדין תורה ואסור לחללה, שאם לא כן איזה זירוז יש בשבועתו הלא אין לה כל תוקף [ואף אם תמצי לומר שאצל אדם המוני יש זירוז ע"י שנבהל משבועתו הגם שלא חלה כלל, מה נאמר על דוד המלך שאמר נשבעתי ואקיימה]? על כרחך שאיסור שבועה ישנו אלא שממועט ממלקות. ויש שכתבו שתוקפה של שבועה זו מדברי קבלה היא ולא מדאוריתא.

ומה שכתבו הראשונים בסוגיתנו שחידושו של רב גידל הוא שאין זו שבועת שוא מפני שמזרוז עצמו. ומשמע לכאורה שלא חלה השבועה אלא שמכל מקום אינה לשוא מפני שהיא מזרזתו – זה אינו אלא לפי הסלקא-דעתין אבל לאמיתו של דבר שחידש רב גידל מ'נשבעתי ואקיימה' שנשבעין, יש כאן שבועה עכ"פ מדברי קבלה (מנחת שלמה נב).

ובתור"ד משמע לכאורה שאין השבועה חלה אלא שאם לא יקיים שבועתו נמצא שהוציא שם שמים לבטלה והוא ענוש בכך. וכן נראה לכאורה מדברי הרא"ש בפירושו למשנה להלן ט.

ולכאורה כן מורה פשט לשון הרמב"ן ריש מטות (ל, ג): 'אבל השבועות אינן כלל אלא לאסור את המותר, אינן נוהגות בדבר מצוה כלל, לא בבטול מצות ל"ת ולא בקיומו... ואפילו בקיום מצות עשה אינן חלות שאלו נשבע לקיים את המצוה ולא קיים אינו מתחייב בה משום שבועה ולא מלקות ולא קרבן אלא דשרי ליה לזרוזי נפשיה דכתיב נשבעתי ואקיימה... ומפני כן בשבועות בלבד הוא נדרש לאסור אסר על נפשו'.

בספר צדקת הצדיק (נה) לרבינו צדוק הכהן מלובלין זצ"ל כתב: 'עיקר העבירות באים מחמת השכחה שהיא בלב שאפילו זוכר במוח מכל מקום אינו זוכר בלב, כי אילו היה זוכר באמת בהרגשת הלב שהשם יתברך ציוה על זה 'לא תעשה כן', אי אפשר כלל שהיה עושה רק שהיצר מעלימו מלכו... ולכן אמרו נשבעים לקיים המצוות, ואף על גב דמושבע ועומד מהר סיני הוא, דשרי ליה לאיניש לזרוזי נפשיה – ומה זירוז הוא (נקט בפשיטות שאין השבועה חלה כלל)? אבל הוא כמו שאמרנו'. וכעין זה כתב במקום אחר (ישראל קדשים עמ' 9), שהשבועה באה למנוע 'הוראת התר' של האדם בשעה שיצרו גובר עליו (וכן כתב בספר ברכת פריץ להגרי"י קניבסקי זצ"ל).

ע"ע בענין זה: דרו"ח לרעק"א סוף ח"א; בית ישי עא ד"ה ועיין; מכתב מאליהו ח"ד עמ' 732; שיחות מוסר (לר"ח שמואלביץ) יז תשל"א.

... שהגדר שהאדם עושה לעצמו יועיל לו להצילו מכל דבר רע יותר ממה שאזהרות האיסור מועיל, כדאיתא בגמרא מנין שנשבעין לדבר מצוה שנאמר נשבעתי ואקיימה וכו'. והוא שעומד לו אף בשעת הנסיון, כדאיתא בגמרא (להלן לב) בעידנא דיצר הרע לית מאן דמדוכר ליצר טוב, כי אז נשכח מאדם כל חומר האיסור שיש בהמעשה כמבואר... אך הגדר שהאדם עושה לעצמו לא ישכח ממנו ויעמוד לו אף בשעת הנסיון, כאשר סיפר רב וקדוש אחד בעצמו, שאירע לו נסיון ונסתם ממנו חומר האסור שבדבר הזה, אך זאת זכר שעשה לעצמו גדר שלא יעשה דבר שלא יגיע ממנה נחת רוח להש"י, ואמר אל לבו אף שאין בכאן איסור מ"מ מה נחת רוח יהיה להש"י מהמעשה הזה, ותיכף שנתן זאת אל לבו זכר חומר האיסור שהיה בהמעשה' (מתוך מי השלוח ח"א בהעלותך).

'האומר אשכים ואשנה פרק זה, אשנה מסכתא זו – נדר גדול נדר לאלקי ישראל'. מבואר בר"ן
 שכל דבר של מצוה שמקבל אדם לעשותו, מחויב הוא לקיימו כפי שלמדו מבפיך – זו צדקה.
 ועתה שנוהגים למסור מודעה בערב ראש השנה על כל הנדרים שמכאן ולהבא וכל דבר מצוה והנהגה
 טובה שיהג שלש פעמים, נראה שמועיל הדבר לענין קבלה של מצוה. ואף על פי כן למעשה נוהגים
 גם בזה שלא להתיר אלא ע"י שאלה (עפ"י שלמת חיים להגרי"ח זוננפלד ח"ב לה; הגרש"ו אויערבך – מנחת שלמה
 צא, כ. ונקט מעיקר הדין להקל בדבר שאין צריך התרה לקבלות של מצוה למי שמסר מודעה בערב ראש השנה, אלא שהורה
 בעל פה שעדיף להחמיר, וכן ראוי לנהוג כדי שיהא הדבר קבוע בלבו כל השנה. ע' הליכות שלמה מועדים-א' פרק ראשון סעיף
 ט ובהערות, ושם בקונטרס 'שלמי נדר' עמ' שפז.
 וכן מובא בשם החזו"א והגרי"ק – ע' בספר אעלה בתמר עמ' כד).

ולכאורה אף לענין הדין המובא באו"ח (תקסב, יא) שקבלת תענית באמצע היום מהניא, מועילה לכך המודעה שעשה מערב ר"ה
 שאין כאן נדר – שהרי לא מדין קבלת תענית אתינן עלה אלא הוא משום קבלה להנהגה טובה. והוא הדין למקבל עליו עינוי
 יוהכ"פ קודם פלג המנחה – לפי מה שכתב בשעה"צ (תריב).

'האומר אשכים ואשנה פרק זה, אשנה מסכתא זו – נדר גדול נדר לאלקי ישראל. – והלא מושבע
ועומד מהר סיני הוא?... הא קמ"ל כיון דאי בעי פטר נפשיה בקרית שמע שחרית וערבית משום
הכי חייל שבועה עליה'. הר"ן מפרש שאמנם חייב ללמוד תמיד יום ולילה, אבל אין מפורש בתורה
אלא קריאת שמע שחרית וערבית הלכך חל הנדר על דבר שאינו מפורש.

[יש מקשים לפירוש זה מה מקשה מעיקרא הלא מושבע ועומד הלא אינו מושבע באותה שעה לעסוק בפרק זה דוקא. ובשם הרבי
 מקוצב מובא, כיון שחפצו בלימוד המסוים הוה, אות הוא שוהו חלקו בתורה ומושבע ועומד עליו].
 והריטב"א ונמוקי יוסף פירשו תירוץ הגמרא, שאינו מושבע ללימוד המסוים שנדר.
 לפי פירושה, אם נשמע ש לא ללמוד פרק מסוים בזמן מסוים, נראה שאינו כנשבע לבטל את המצוה וחייב קרבן. וכן כתבו
 בתוס'. ואולם לפירוש הר"ן אם נשבע 'שלא אשנה פרק זה' כתב החזו"א (חו"מ כד לדף כד), הרי זה שבועה לבטל את המצוה
 ופסור, ואין אומרים אפשר בפרק אחר.

ויש לדון ב'אשכים ואשנה' סתם; להר"ן נראה שחייב מפני שאין מפורש בתורה אלא ק"ש, ואילו לפירוש הריטב"א הלא מושבע
 ועומד ללמוד בכל עת, אך שמא חלה השבועה מפני שאינו מצוה להשכים, גם אינו חייב ללמוד בזמן הזה דוקא ויכול לעסוק
 לפרנסתו וכד' [אבל עתה נכלל בנדרו חיוב השכמה, וכמו שפירש הגרי"ח 'נדר גדול...'] – שאף ההשכמה בכלל נדרו. וצריך
 לומר שהגמרא נקט טעם אחד והיה יכול לומר גם טעם זה.

'נידוהו בחלום...'. הר"ן הסתפק אם חייב לנהוג בכל דיני מנודה. ולכאורה היה להביא ראיה מן הסוגיא
עצמה, שאמרו שאם אין עשרה הראויים להתיר נידויו, ישב בפרשת דרכים וישאל בשלום עשרה –
והלא מסקנת הסוגיא במועד קטן (טו.) שמנודה לשמים אסור בשאלת שלום? 'וצריך עיון קצת' (חידושי
הגר"ד בעניני ח"א סא, יא).

הש"ך (ביו"ד רלה, נד) נקט להלכה 'מסתימת דברי הפוסקים משמע דשוה למנודה בכל דבר'. ובערוך
 השלחן (שם ל) פקפק: 'ולי צ"ע בזה דהא מדינא דברי חלומות לא מעלין ולא מורדין אלא שבנידוי
 חששו, ואין זה רק להצריך התרה ולא חומרות... ובזה שוה לשאר חלומות'.

משמע מדבריו אלו שאף לפי האומרים שצריך לנהוג בכל דיני מנודה, אין זה מדין נידוי ממש אלא שהוא סימן לפורענות (כמוש"כ
 התוס'. וע' בשו"ת הרא"ש ח, יא) וצריך לנהוג ככל מנודה לכפרה. ולפי"ז י"ל שלצורך מניעת הפורענות התירו לו בשאלת שלום
 ומיושבת הקושיא דלעיל.

וע"ע בערוך השלחן או"ח (שכ) על אודות החלומות בזמננו בכלל. וכן נקטו הפוסקים בדור האחרון, שעתה אין לנו להקפיד ולהתענות בגלל חלומות רעים (וע' יוסף דעת ברכות נה). אמנם משמע שבנידוי בחלום אין להקל, אף בזמננו.

והוא דתנו הלכתא אבל מתנו ולא תנו לא'. הר"ן פירש גרסה זו: 'דתנו הלכתא' – גמרא. 'דמתנו' – משנה בלבד. והרי"ד פירש להפך; 'תנו הלכתא' – משנה, ששונים הלכות אבל אינם עוסקים בגמרא להבין טעמיהם, ואלו גדולים מ'מתנו ולא תנו' – מבעלי גמרא שאינם במשנה, שאינם יודעים ההלכות.

ליזיל וליתב אפרשת דרכים ויהיב שלמא לבי י' עד דמקלעי ליה עשרה דגמרי הלכתא'. הר"ן והתוס' מפרשים: מתוך ששייבו לו שלום יגיבו עליו מן היסורים עד שיזדמנו לו עשרה השונים הלכות.

ואילו מפרש"י והרא"ש מבואר שקבלת שלום מעשרה שוני הלכות היא עצמה התרת הנידוי.

ומה שהקשו התוס' על פירוש זה מכפילות הלשון 'היב שלמא לבי עשרה עד דמקלעי ליה עשרה דגמרי הלכתא'. ועוד יש לדקדק מהו לשון 'בי עשרה' – ונראה הכוונה שיתן שלום לקבוצת של עשרה אנשים העוברים בפרשת דרכים, עד שתזדמן לו אחת שיש בתוכה עשרה שוני הלכות. ואף שהתוס' צדדו שאין צריך שיהיו עשרה ביחד, מסתבר שזה רק לפי פירושם שנתינת השלום מגנת אבל לפירוש הראשונים שזו עצמה ההתרה, צריך עשרה ביחד.

ואולם בתורי"ד נראה שנתינת שלום ע"י עשרה דגמרי הלכתא, אפילו אינם ביחד, מועיל הדבר במקום ההתרה כשאינו מוצא עשרה להתיר לו במעמד אחד. וכן נראה שהבין הרמ"א (שלד, לה) בדעת הרא"ש, שמועילה התרת עשרה שלא במעמד אחד.

(ע"ב) 'רבינא הוה ליה נדרא לדביתהו, אתא לקמיה דרב אשי...'. ולא הפר לה בעצמו את נדרה – אפשר שמדובר שכבר קיים לה את הנדר, או מדובר בנדריים שאין הבעל מיפר, כגון שלא היה נדר של עינוי נפש (עפ"י רא"ש).

לפי הפירוש הראשון מבואר שהחכם מתיר את הנדר לאחר הקמת הבעל. והתוס' תלו זאת בבעית הגמרא (להלן סט.). אם נשאלים על ההקם. ומשמע שנקטו שאין חילוק אם הקים או שמע ושתק, שאם כן הלא יכלו לפרש שמדובר כאן באופן זה ששתק. ואולם מהרי"ק (נ. הובא ברמ"א רלד, כג) צדד לחלק ביניהם. ומרש"י ביבמות כה. מבואר שמועילה התרה לאחר שתיקה עכ"פ. ודעת רוב הפוסקים שמועילה התרה אף לאחר הקמה [ואפשר לדעתם שלא נסתפקו בגמרא אלא על שאלה על ההקם עצמו, שיוכל הבעל להפר לה אח"כ, אבל להישאל על הנדר ודאי אפשר], אלא שלכתחילה יש לחוש שישאל תחילה על ההקם ורק אח"כ יתירו לה את הנדר (רמ"א שם).

והנה נפסק (באו"ח שמא, א) שבעל יכול להפר נדרי אשתו בשבת אפילו אינם לצורך השבת, מפני שלא יוכל להפר לה מחור. ובפמ"ג (במ"ז) הקשה הלא אין זה צורך כי יכולה להתיר ע"י חכם לדין שפותחים בחרטה ותמיד אפשר למצוא פתח זה. אמנם לפי הנראה מדברי התוס' כאן הרי זה ספק אם יכול החכם להתיר לאחר שתיקת הבעל ביום שמעו, ויש פוסקים בספק הגמרא שאין נשאלים על ההקם, ויתכן שמשום החשש לדעות אלו נחשב 'צורך' ויפר.

זשמתא אפילו באתרא דרביה'. כלומר התלמיד יכול להתיר מיד את נידויו [שהתלמיד מנדה בפני הרב במקום שיש חילול השם. ע"ז סג]. והטעם, שלא להשהות קללה על המנודה עד שילך לפני הרב ויתפנה להתיר (עפ"י הרא"ש ותוס'). הוצרך הרא"ש לפרש שהתלמיד נידה כי אם הרב נידה – צריך שהוא עצמו או חכם חשוב כמותו יתיר – ע' מו"ק יז).

מטעם זה שלא להשהות הקללה, מובא בשו"ת הרדב"ז (ח"ד א'קעא – עפ"י רב אחאי גאון) שמי שנידוהו בחלום בליל שבת – מתירים לו בשבת, שאין לך צורך שבת גדול מזה שלא ישתה בנידויו.

'אין גיהנם לעולם הבא אלא הקב"ה מוציא חמה מנרתיקה צדיקים מתרפאין בה ורשעים נידונין בה...'. הוצאת החמה מנרתיקה היינו גילוי האור שגגזו הקב"ה לעתיד לבוא [כמו שנאמר ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים]. והוא אור גדול המאיר את הדעת והנפש, המברר היטב את הטוב ואת הרע ובכך הם נפרדים זה מזה. וחיות הרשע בעולם הזה אינה אלא מחמת ניצוץ הש"י המחיהו ונותן בו כח והרגשה ולהיטות לכל דברי העולם הזה, ובגלל 'חשיכותו' של העולם הזה, הטוב והרע מעורבים ואין רעתו של הרע מורגשת, וע"י גילוי האור הגדול לעולם הבא מתבררים הטוב מהרע ומתפרדים זה מזה ונשאר הרע בלא חיות כלל וממילא אבדו הנאותיו והרגשותיו לאמר לרע טוב ונעשה הרע רע גמור ובכך הוא כלה ואובד מעצמו. [וגם עונש המיתה על דרך זו; החיות נפרדת מהחומר ע"י ראיית האדם בשעת מיתתו את גילוי אור ה' (כמו שאמרו 'כי לא יראני האדם וחי' – הא בשעת מיתתו רואה), ועל כן אין הגוף יכול לסבלו ומתפרד וחוזר להיות עפר מן האדמה] (עפ"י כתבי ר"צ הכהן: רסיסי לילה מח עמ' 103) נא (עמ' 117); ליקוטי תורה שבסוף ספר פוקד עקרים, עמ' 63; פרי צדיק ח"ה לעיוהכ"פ ו). ע"ע: מכתב מאלהו ח"א עמ' 301.

*

ואנו נוהגים כן, אם כן אפילו הלכה כאינך פוסקים, מכל מקום כיון דיש דעה להחמיר כבר קבלו אבותינו עליהם כאותה דיעה ואסור עלינו בני אשכנז מדינא ואין לו התרה... וקרוב בעיני נדר דאורייתא, אע"פ שמ"מ קיל ככל איסור דרבנן – היינו כך קבלו הנדר שיהיה אסור עלינו כקולא איסור דרבנן אבל לעבור על זה עובר על נדר דאורייתא... ומה שכתבתי שהקבלה הוא נדר דאורייתא, אע"פ שלא אסר עצמו בלשון קונם, מ"מ כל המקבל על עצמו לעשות דבר מצוה – הוה דאורייתא, ונפקא מפ"ד – זו צדקה. כן כתב ר"ן נדרים (ח ע"א ד"ה עליו להשכים) וכו'. והמקבל עליו פרישות שלא לעשות, כדין נידון שלפנינו שלא לאכול חלב גוי, או קבלת תענית – נפקא לן מקבלת נזירות שאומר בלשון קבלה... (מתוך שו"ת חתם סופר יו"ד קז. וכן צדד באו"ח קמה: 'וקרוב לי לומר שהוא איסור דאורייתא בנדר שהודר ברבים ונתפשט בכל ישראל... ועובר על כל יחל').
ואולם כמה אחרונים חולקים וסוברים שאין תוקף של 'נדר' למנהגים מלבד אם הונהגו על פי חרם וכיו"ב – ע' ים של שלמה חולין פ"א לו; דעת כהן יח – עפ"י הרבה פוסקים אחרונים.

דף ט

'כנדרים כשרים לא אמר כלום'. ואף על פי שאמרו נודרים בעת צרה, כשם שעשה יעקב אבינו – אין זה נדר גמור אלא נדבה והודאה (עפ"י רשב"א).
פירוש, שעושה כן מנדבת הלב ומרצון פנימי ולא ככפוי ע"י מניע חיצוני. ומש"כ 'הודאה' הגם שעדיין הוא בצרה – י"ל כענין המודה על חטאיו וכמצדיק את הדין הבא עליו, א"נ שמודה על הרעה כשם שמודה על הטובה. א"נ על שם פדות נפשו המעותה, כענין 'יגל לבי בישועתך' הגם שעדיין לא נושע כאמור ברישא 'ואני בחסדך בטחתי'.
וא"ת עדיין קשה הלא כתיב בתורה 'וידר יעקב נדר' הרי שקוראים גם לזה 'נדר'. וא"כ מדוע לא אמר כלום. אך לפי מה שפירש הרשב"א להלן ש'כנדבותם' דמתניתין היינו רק באופן שהקדיש בעזרה אבל באופן אחר לא אמר כלום, לכאורה גם כאן י"ל